

KS. STANISŁAW ARASZCZUK

PARADYGMAT LITURGICZNY W UJĘCIU KS. PROF. JERZEGO JÓZEFA KOPCIA CP

W Księdze pamiątkowej¹ ofiarowanej w 2005 r. Księdzu Profesorowi Jerzemu Józefowi Kopciowi CP została ukazana zarówno praca dydaktyczna Profesora, jak i kierunki badań naukowych realizowanych przez niego i jego uczniów. Można powiedzieć, że praca naukowa ks. prof. Kopcia była kontynuacją i dynamizacją lubelskiej szkoły badań nad liturgią i koncentrowała się wokół zagadnień związanych z historią liturgii, liturgiką systematyczną, problematyką duszpasterską, teologią liturgii, zagadnieniami formacji liturgicznej, szeroko pojętą problematyką religijności ludowej oraz realizacją odnowy liturgicznej w świadomości młodego pokolenia². We wszystkich tych badaniach ks. prof. Kopeć podkreślał, że liturgika jest dyscypliną teologiczną, albowiem jako naukowa refleksja nad liturgią zyskała sobie od czasów Soboru Watykańskiego II stabilne miejsce wśród dyscyplin teologicznych³.

1. LITURGIKA DYSCYPLINĄ TEOLOGICZNĄ

W przeszłości dyscyplina teologiczna zajmująca się liturgią zaliczana była głównie do prawa kanonicznego lub teologii moralnej. Była łączona

Ks. prof. dr hab. STANISŁAW ARASZCZUK – Instytut Teologii Pastoralnej na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu; adres do korespondencji: ul. Artyleryjska 38, 59-204 Legnica; e-mail: saraszczuk@legnica.opoka.org.pl

¹ „Roczniki Teologiczne” 52 : 2005 z. 8.

² Z. Wit. *Życie i działalność dydaktyczno-naukowa prof. J. J. Kopcia CP*. „Roczniki Teologiczne” 52 : 2005 z. 8 s. 19.

³ Por. J.J. Kopeć. *Liturgika dyscypliną teologiczną*. W: K. Stanecki (red.). *Laudate Dominum*. Gniezno 2005 s. 35-46.

także z teologią pastoralną, a nawet uznawana za jej część. U podstaw takiego myślenia znajduje się redukcja studium liturgii do opanowania sztuki celebracji liturgii i nauczania się zasad uczestnictwa w niej⁴. Natomiast liturgika jest dyscypliną teologiczną, której przedmiotem jest wiara modlącego się Kościoła i sposób, w jaki się ona wyraża w formach słownych i pozasłownych w liturgii sprawowanej w Kościele⁵. Liturgika posiada, o czym stale przypominał ks. prof. Kopeć, swoją samodzielność, choć ciągle stoi przed nią wyzwanie określenia swego miejsca i zadań spośród dyscyplin teologicznych⁶.

Punktem wyjścia dla określenia liturgiki jako dyscypliny teologicznej są słowo zawarte w Konstytucji o liturgii świętej (KL 16):

W seminariach i zakonnych domach studiów naukę świętej liturgii należy zaliczyć do przedmiotów koniecznych i ważniejszych, na wydziałach zaś teologicznych do przedmiotów zasadniczych, oraz wykładać ją z uwzględnieniem zarówno aspektu teologicznego i historycznego, jak i duchowego, duszpasterskiego oraz prawnego. Ponadto wykładowcy innych przedmiotów, zwłaszcza teologii dogmatycznej, Pisma świętego, teologii życia wewnętrznego i pastoralnej, powinni, stosownie do wewnętrznych wymogów własnego przedmiotu, tak przedstawiać misterium Chrystusa i dzieje zbawienia, aby dzięki temu związek tych przedmiotów z liturgią i jednolitość formacji kapłańskiej były wyraźnie dostrzegalne.

Cenne w tej mierze jest również wskazanie Instrukcji Świętej Kongregacji dla Seminarium i Uniwersytetów o liturgicznej formacji alumnów z 25 grudnia 1965 r.:

Będąc bowiem wyrazem doktryny, liturgia niczego nie ujmuje obiektywności wiary i wiedzy teologicznej, na której się opiera, lecz podnosi ją z poziomu wiedzy spekulatywnej na wyżynę życia kultu; jako sprawowanie misterium w przedziwny sposób stwarza i potęguje zmysł Boga (*sensum Dei*) oraz doprowadza ducha do uwielbienia Bożej transcendencji. W ten sposób również liturgia zabezpiecza przed rozczłonkowaniem i oddzieleniem od siebie dyscyplin teologicznych; pozwala na to, aby można było łatwiej z nich korzystać w przyszłym posługiwaniu. Dyscypliny kościelne, oświecone światłem liturgii, otrzymują od niej siłę; Pismo święte nabiera pełniejszego znaczenia, dogmat rozkwita w adorację, nauka obyczajów dosięga pobożności, historia staje się pochwałą Opatrzności, prawo zmierza do tego, aby zalecać miłość⁷.

⁴ Por. B. Migut. *Relacja teologii liturgii w ujęciu teologii liturgicznej szkoły rzymskiej*. „Seminare” 26 : 2009 s. 23.

⁵ B. Nadolski. *Liturgika*. W: T e n ż e (oprac.). *Leksykon liturgii*. Poznań 2006 s. 853.

⁶ Por. J.J. Kopeć. *Paradygmat liturgiczny*. „Roczniki Teologiczne” 46 : 1999 z. 8 s. 121.

⁷ *Instrukcja Św. Kongregacji dla Seminarium i Uniwersytetów o liturgicznym wychowaniu alumnów*. „Wiadomości Archidiecezji Warszawskiej” 57 : 1967 nr 5 s. 98.

19 marca 1985 r. ukazało się drugie wydanie dokumentu *Podstawowy program formacji kapłańskiej*. Nauczaniu liturgiki jest poświęcony nr 79. Podejmuje on wskazania Soboru, bez wprowadzenia nowych elementów metodologicznych:

Świętą liturgię należy obecnie zaliczyć do przedmiotów głównych i wyklądać ją nie tylko w jednym aspekcie prawnym, lecz przede wszystkim teologicznym, a także duchowym i duszpasterskim, w powiązaniu z innymi przedmiotami, aby alumni przekonali się, w jaki sposób tajemnice zbawienia są obecne i działają w czynnościach liturgicznych. Ponadto przez wyjaśnienie tekstów i obrzędów zarówno Wschodu, jak i Zachodu należy ukazywać świętą liturgię jako szczególne miejsce teologiczne (*locus theologicus*), w którym wyraża się wiara Kościoła i życie duchowe.

Dokument nie wyjaśnia jednak, na czym ma polegać wykładanie liturgiki „w powiązaniu z innymi przedmiotami”. Kolejność, w jakiej nr 79 wylicza przedmioty teologiczne: Pismo święte, liturgika, dogmatyka, teologia moralna, teologia pastoralna, historia Kościoła, prawo kanoniczne, wskazuje na szczególne miejsce liturgiki jako dyscypliny teologicznej⁸.

Zaliczenie przez Sobór Watykański II liturgiki do głównych dyscyplin teologicznych wynika z samej natury liturgii. W liturgii, jak zaznacza *Katechizm Kościoła Katolickiego*: „Kościół błogosławi i wielbi Boga Ojca jako źródło wszelkich błogosławieństw stworzenia i zbawienia, jakimi pobłogosławił On nas w swoim Synu, by udzielić nam Ducha przybranego synostwa” (KKK 1110). W niej aktualizuje się dzieło naszego odkupienia. Ona jest „szczytem, do którego zmierza działalność Kościoła, i zarazem jest źródłem, z którego wypływa cała jego moc” (KL 10). W ten sposób liturgia uobecnia „misterium wiary”, a równocześnie jest jego najwznioślejszym świadectwem. Obrzędy liturgiczne uznane przez Kościół są więc także normatywnymi formami wyrazu wiary, w których manifestuje się Tradycja apostołska Kościoła.

Liturgika jako dyscyplina teologiczna może być ujmowana jako liturgika systematyczna, kiedy stanowi refleksję nad celebrowaną liturgią jako miejscem wiary. W aspekcie historycznym mamy do czynienia z liturgiką historyczną, a w aspekcie wymogów praktycznych – z liturgiką pastoralną. Mając na uwadze zadania, można powiedzieć, że liturgika jest nauką teologiczną,

⁸ Por. S. Czerwik. *Liturgika na tle innych dyscyplin teologicznych*. „Roczniki Teologiczne” 46 : 1999 z. 8 s. 90-91.

refleksją koncepcyjną, sytuacyjno-retrospektywno-prospektywną⁹. Natomiast celem teologii liturgii jest zrozumienie i ukazanie istoty liturgii z perspektywy biblijnej, patrystycznej, dogmatycznej oraz pastoralnej, a ponadto teologiczne wyjaśnienie obrzędów¹⁰.

W zakresie metod liturgika posługuje się m.in. metodą historyczną i filologiczną. Współczesny rozwój nauk, zjawisko sekularyzacji, zwrot antropologiczny w teologii, nacisk położony na uczestnictwo, rozwój komunikacji jako nauki – to czynniki, które sprawiły, że liturgika sięga do metod stosowanych w socjologii, psychologii, lingwistyce. Rozwój różnych dyscyplin teologicznych i życia Kościoła podsuwa problematykę związaną z inkulturacją, dziedzictwem judaistycznym, sakramentami. Zaznaczył się też wpływ mentalności postmodernistycznej. W posoborowej systematyce nauk liturgika otrzymała szczególną rangę po egzegezie i teologii dogmatycznej. Podejmowana problematyka dotyczy nie tylko liturgii jako podstawowej funkcji samourzeczywistniania się Kościoła, ale także pełnionej przez liturgię komplementarnej i integrującej funkcji całej teologii. Liturgika chce bowiem traktować doksologię jako początek i cel całej teologii¹¹. Należy zaznaczyć, że komentowane działanie liturgiczne jest wydarzeniem o charakterze duchowym, jest właściwie teologią. Komentowanie to dokonuje się na podstawie tradycji, a także w dialogu z innymi dyscyplinami teologicznymi i humanistycznymi; te ostatnie mają dla liturgiki charakter pomocniczy, nienormatywny¹².

Ks. prof. Kopeć, mówiąc o liturgice jako dyscyplinie teologicznej, nawiązywał często do wypowiedzi liturgistów niemieckich, z którymi współpracował. Podobnie jak K. Richter¹³, ks. prof. Kopeć ubolewał, że dialogowy, uświęcająco-kultyczny charakter liturgii nie znalazł zrozumienia we współczesnej teologii, która nadal traktuje liturgię tylko w kategoriach kultu, jako przejaw działania wspólnoty Kościoła. Jego zdaniem liturgia musi się stać ważnym przedmiotem wszelkiej refleksji teologicznej.

⁹ Por. B. N a d o l s k i. *Liturgika*. T. 1: *Liturgika fundamentalna*. Poznań 1989 s. 74.

¹⁰ B. M i g u t. *Teologia liturgiczna szkoły rzymskiej*. Lublin 2007 s. 29.

¹¹ Por. B. N a d o l s k i. *Liturgika*. W: T e n ż e (oprac.). *Leksykon liturgii* s. 854.

¹² Tamże s. 855.

¹³ Por. K. R i c h t e r. *Die Liturgie – zentrales Thema der Theologie*. W: *Liturgie – ein ver-gessenes Thema der Theologie ? Quaestiones disputatae 107. Festschrift Emil Joseph Lengeling*. Freiburg–Basel–Wien 1986 s. 9-27.

2. KORELACJA MIĘDZY LITURGIKĄ A INNYMI DYSCYPLINAMI TEOLOGICZNYMI

W 1979 r. Kongregacja Wychowania Katolickiego wydała Instrukcję o liturgicznej formacji w seminariach. Podkreślono w niej w numerze 44, że:

Nauka liturgii winna być wykładana zgodnie z dzisiejszymi potrzebami. Trzeba tu zwracać uwagę przede wszystkim na dziedzinę teologii, duszpasterstwa i ekumenizmu:

a) Dla liturgicznej formacji przyszłych kapłanów szczególne znaczenie posiada ścisłe powiązanie między liturgią i nauką wiary. Przy wykładzie tej dyscypliny należy ten związek odpowiednio naświetlić. Kościół modląc się wyraża bowiem przede wszystkim swoją wiarę, tak że „prawo modlitwy określa prawo wiary”. Dlatego nie tylko trzeba wiernie zachować „prawo modlitwy”, aby nie zostało naruszone „prawo wiary”, lecz i na odwrót ci, którzy zajmują się świętą teologią, powinni wnikliwie badać tradycję kultu Bożego, zwłaszcza kiedy mówi o naturze Kościoła oraz wykładają naukę o sakramentach i o ich dyscyplinie.

b) Jeśli chodzi o aspekt pastoralny, jest rzeczą najwyższej wagi, aby przyszli kapłani właściwie i w pełni rozumieli odnowę liturgii podjętą przez Sobór Watykański II w świetle zdrowej nauki i tradycji, nie tylko zachodniej, lecz także wschodniej. Należy wyłożyć alumnom zasady odnowy liturgicznej, aby lepiej zrozumieli racje, na których opierają się przystosowania lub zmiany przez Kościół postanowione; aby potrafili dostrzec także inne modyfikacje, których słusznie można pragnąć; aby przy obecnym roztrząsaniu poważnych i trudnych zagadnień odróżniali niezmienną część liturgii, jako pochodzącą z Bożego ustanowienia, od innych części podlegających zmianie.

c) Także dialog ekumeniczny rozwinięty przez Sobór Watykański II domaga się odpowiedniego przygotowania w zakresie wiedzy liturgicznej. W dialogu tym poruszane są bowiem liczne i trudne kwestie z dziedziny liturgii; do właściwej ich oceny trzeba alumnow przygotować¹⁴.

Systematyzacja prawd zawartych w źródłach Objawienia była jednym z głównych celów teologii. Dlatego też do dziś za teologię w ścisłym tego słowa znaczeniu uważa się tzw. teologię systematyczną, na którą składa się aktualnie kilka dyscyplin teologicznych. Przez system rozumiemy tu pewien układ twierdzeń, stanowiących pewną całość i związanych ze sobą, wzajemnie spójnych wedle pewnej zasady¹⁵. Zadaniem teologii systematycznej jest wykład treści prawd wiary oraz wyprowadzenie nowych prawd wiary z obja-

¹⁴ Kongregacja Wychowania Katolickiego. *Instrukcja o liturgicznej formacji w seminariach*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 40 : 1987 s. 383-384.

¹⁵ J. M a j k a. *Metodologia nauk teologicznych*. Wrocław 1995 s. 194.

wienia Bożego. Jak zaznacza ks. prof. Kopeć, teologia, będąc racjonalną refleksją nad Objawieniem, jest w szczególności nauką o faktach historii zbawienia, które obejmuje w pełnym wymiarze od początku do końca. Dlatego jej źródłem jest nie tylko Pismo Święte, świadectwa Tradycji i nauczanie Magisterium Kościoła, ale także liturgia i całe, bardzo zróżnicowane życie Kościoła. Dlatego teologia zajmuje się jednocześnie wyjaśnieniem treści ksiąg Pisma Świętego, refleksją nad faktami historii zbawienia i nad doświadczeniem wiary, ale bierze pod uwagę różne przejawy życia Kościoła, wśród których szczególne miejsce zajmuje liturgia, prowadząca ku doświadczeniu misterium obecności Chrystusa wśród swoich uczniów¹⁶. W formacji teologicznej szczególne znaczenie ma więc powiązanie między liturgią a nauką wiary. Między urzędowymi formami definicji wiary (*Regula fidei*, *Symbolum*, *Dogma*) i ich aktualizacją w liturgii nie może zachodzić żadna sprzeczność. Wiara zdefiniowana jest wiążąca dla każdej liturgii, dla interpretacji i dla nowych sformułowań liturgii. Zdaniem prof. Kopcza współpraca interdyscyplinarna między teologią systematyczną a liturgiką ma zmierzać do tego, aby adepci wiedzy teologicznej głębiej i owocniej poznawali w obrębie danej kwestii tematykę liturgiczną, dogmatyczną, historyczną i pastoralną¹⁷. Jest dziś rzeczą oczywistą, że liturgia jest jednym ze źródeł, z których dogmatyka czerpie swoje dowody naukowe przedstawienia wiary chrześcijańskiej. Liturgia jest miejscem o najwyższej wartości. Zajmuje ona miejsce bezpośrednio po uroczystych świadectwach nieomylnego Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, a przed świadectwami wszystkich Ojców Kościoła i poglądami wszelkich szkół teologicznych.

Liturgika, jako teologiczna dziedzina dysponująca własnymi metodami i zagadnieniami badawczymi, ma – jak zaznacza ks. prof. Kopeć – dostateczne powody, by w dobie coraz większej specjalizacji naukowej i coraz większego podziału pracy w obrębie dyscyplin teologicznych opierać się na samej sobie. Aby jednak nie ulec czystemu izolacjonizmowi, dziedzina ta winna zmierzać do większej współpracy z dyscyplinami pokrewnymi, zwłaszcza uwzględniającymi dziedzinę teologii systematycznej, duszpasterstwa i ekumenizmu¹⁸. Nowe miejsce liturgii w teologii historycznej, systematycznej i praktycznej określa związek dogmatu z liturgią wyrażony przez pojęcie liturgii jako szczególnego miejsca teologicznego (*locus theologicus praecipuus*)¹⁹.

¹⁶ K o p e ć. *Paradygmat liturgiczny* s. 118.

¹⁷ Tamże s. 120.

¹⁸ P o r. T e n ż e. *Liturgika dyscypliną teologiczną* s. 35.

¹⁹ T e n ż e. *Paradygmat liturgiczny* s. 118.

Zaliczenie przez Sobór liturgiki do głównych dyscyplin teologicznych stanowi ciągle wyzwania do ustalenia korelacja między liturgiką a innymi dyscyplinami teologicznymi. Według nich liturgika nie może być traktowana jako przedmiot pomocniczy obok głównych dyscyplin, zwłaszcza teologii pastoralnej. Ks. prof. Kopeć zauważa, że teologia pastoralna, nazywana ostatnio teologią praktyczną, wykazuje w niektórych środowiskach tendencje do alienacji liturgiki i traktowania jej jako odnoszącej się tylko do kultu działalności wspólnoty Kościoła. W takim ujęciu operacyjnym liturgika obejmowałaby jeden z sektorów zbawczej działalności Kościoła, obok homiletyki i katechetyki, dostarczających sposobów i treści do strategii duszpasterskiej, będących techniką skutecznego zarządzania instytucją kościelną²⁰. Profesor postuluje, aby przy tworzeniu modelu teologii posoborowej był uwzględniony nowy wzorzec urzeczywistniania się Kościoła, z którego wyłaniają się konkretne wskazania dla dyskursywnego wysiłku poznania tajemnicy Boga, świata i człowieka oraz ustalenia dla tej próby spójnej tradycji badawczej²¹. Paradygmat liturgii²², o którym mówi prof. Kopeć, określa *implicite* w ramach teologii typy pytań, jakie mogą być prawomocnie stawiane, typy wyjaśnień, do jakich ona dąży, i typy możliwych do przyjęcia odpowiedzi w przeżywaniu misterium Chrystusa w Kościele²³. Istnieje więc pilna potrzeba, zaznacza Profesor, zarówno studium liturgii, jak i jej praktycznego doświadczenia we wspólnocie Kościoła, by ukazać jej wszystkie aspekty: historiozbawczy (kerygmaticzny), ewangelizacyjno-pouczający (katechetyczny), lautretyczno-uświęcający (duchowo-formacyjny), martyryjny (akcentujący świadectwo życia), diakonijny (służebny) oraz integracyjno-eklezyjalny (duszpasterski). Wszystkie te czynniki prowadzą do budowania prawdziwej wspólnoty uczniów Chrystusa, czyli kościelnej koinonii. To świadome i aktywne włączenie się w codzienny rytm życia sakramentalnego i chrześcijańskiego przeżycia czasu ma być związane z przekonaniem, że liturgia jest szkołą wiary, modlitwy, moralności i ducha społecznego, czyli

²⁰ Por. Tamże s. 108.

²¹ Tamże s. 109.

²² Powszechnie przyjmowaną w nauce definicję paradygmatu sformułował Th. Kuhn w pracy *The Structure of Scientific Revolutions (Struktura rewolucji naukowych)*, opublikowanej w 1962 r., stwierdzając, że jest to zbiór pojęć i teorii tworzących podwaliny danej nauki. Teorii i pojęć tworzących paradygmat raczej się nie kwestionuje, przynajmniej do czasu, kiedy paradygmat jest twórczy poznawczo – tzn. za jego pomocą można tworzyć teorie szczegółowe zgodne z danymi doświadczalnymi (historycznymi), którymi zajmuje się dana nauka. Por. E. Gigilewicz. *Paradygmat*. EK XIV kol. 1321.

²³ Kopeć. *Paradygmat liturgiczny* s. 109.

doświadczenia prawdziwej wspólnoty przez uczniów Chrystusa. Ona „winna przyczynić się w najwyższym stopniu do tego, ażeby wierni życiem swoim wyrażali oraz ujawniali innym tajemnicę Chrystusa i rzeczywistą naturę prawdziwego Kościoła”. Potwierdza się przy tym, że prawdy wiary stają się tym żywotniejsze, im lepiej ujmuje się je w głębokim zjednoczeniu z Chrystusem. Najskuteczniejszym środkiem prowadzącym do odkrycia tych żywotnych źródeł formacji liturgicznej jest jej zakotwiczenie w Piśmie Świętym, kerygmie Ojców Kościoła oraz samym doświadczeniu Kościoła zawartym w duchowości rodzin liturgicznych na Wschodzie i Zachodzie²⁴. Zdaniem ks. prof. B. Nadolskiego postulowane przez ks. prof. Kopia aspekty studium liturgii powinny zostać podjęte w badaniach naukowych nie tylko liturgiki, ale także innych dyscyplin teologicznych²⁵. Podobnie bowiem jak liturgia znajduje centralne miejsce w działaniu Kościoła, także nauka o niej winna skupiać wokół siebie inne gałęzie wiedzy teologicznej, zwłaszcza egzegezę, teologię systematyczną, historię Kościoła i teologię pastoralną. Trudność stanowi jednak fakt, że specjaliści innych dyscyplin zbyt małą przywiązują wagę do owego podstawowego urzeczywistniania się Kościoła, jakie dokonuje się w liturgii.

3. MISTAGOGIA LITURGICZNA CELEM NAUKOWYM LITURGIKI

Misterium liturgii stanowi przedłużenie bosko-ludzkiej struktury Słowa Wcielonego. Jest ono wydarzeniem nadprzyrodzonym, uobecniającym dzieło paschalne Zmartwychwstałego Pana, ale jednocześnie jako zjawisko społeczne podlega prawu zmiany i aktualizacji do realiów życia wspólnoty kościelnej. To założenie niesie dla wspólnoty uczniów Pana określone konsekwencje, wyrażające się w przekonaniu że dla Kościoła niebezpiecznym byłoby zatrzymanie się na ceremonialnej, jurydycznej i rytualnej stronie liturgii, bez równoczesnego dostrzeżenia jej zbawczego, duchowego i formacyjnego walu, wyznaczonego przez dynamiczny klimat dokonującego się w tym misterium dialogu wiary człowieka z Bogiem, powiązanego z aktualnym doświadczeniem spotkania z Chrystusem Zmartwychwstałym. Stąd liturgia,

²⁴ Por. J.J. Kopeć. *Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii i przez liturgię*. „Liturgia Sacra” 3-4 : 1996 s. 24-25.

²⁵ Por. B. Nadolski. *Uczyć się liturgii i wykładać liturgikę*. „Roczniki Teologiczne” 46 : 1999 z. 8 s. 105.

zdaniem ks. prof. Kopcia, jako misterium wiary, ośrodek i źródło zbawienia wymaga ze swej natury inicjacji i zrozumienia zawartego w niej wezwania Bożego²⁶.

Realizacja chrześcijańskiego powołania, która jest jednym z aspektów studium liturgii, opiera się na sakramentalnym fundamencie chrztu, a świadome i aktywne włączenie się w codzienny rytm życia sakramentalnego i chrześcijańskiego najpełniej realizowane jest w liturgii. Ona jest bowiem szkołą wiary, modlitwy, moralności i ducha społecznego oraz doświadczenia prawdziwej wspólnoty przez uczniów Chrystusa. Dlatego też cel formacji liturgicznej nie odbiega od tego, który przyświeca formacji chrześcijańskiej. Chodzi o proces uświęcenia człowieka, który jest owocem zbawczego działania Boga. Jednocześnie człowiek odpowiada Bogu aktem kultu, zachowując dialogiczny charakter liturgicznego spotkania. Zadanie formacyjne jest poniekąd podwójne, ale tworzące razem spójną całość. Jest to żywa odpowiedź wiary i miłości człowieka na wielkie bogactwo duchowe, jakiego doświadczył ze strony miłującego Boga.

Przeżywanie liturgii w tym duchu stanowi objawienie życzliwości Boga i Jego posłannictwa wobec ludzkości. Jest także prawdziwą służbą wobec Boga, w której Chrystus wraz ze swym Kościołem dopełnia posługę miłości. Stąd istotną cechą formacji liturgicznej jest jej związek z uobecnionym misterium Chrystusa w liturgii. Taki model formacji, ukazany w ujęciu historiozbawczym, mocno osadzony w duchu soborowej odnowy liturgii i podkreślający jej eklezjalny wymiar, powinien należeć do istotnego kerygmatu współczesnego Kościoła. Dlatego, jak uzasadnia w swych badaniach ks. prof. Kopeć, konieczny jest wielki wysiłek formacyjny. Formacja mająca na celu ułatwienie zrozumienia prawdziwego sensu liturgii Kościoła, a także odpowiednie pouczenie o obrzędach, wymaga autentycznej duchowości i wychowania do tego, by przeżywać ją w pełni. Należy zatem intensywnie rozwijać prawdziwą „mistagogię liturgiczną”²⁷.

Mistagogia liturgiczna jako cel naukowy liturgiki wyróżnia się spośród innych wymiarów chrześcijańskiego wychowania, gdyż służy ona doprowadzeniu człowieka do osobowego spotkania z Bogiem obecnym i działającym w sposób szczególny w liturgii Kościoła. Dokonuje się ona przez wprowadzanie wiernych w życie Kościoła, oparte na budowaniu osobowej relacji do Chrystusa jako Nauczyciela swego życia, a potwierdzonym codzienną wierno-

²⁶ Por. K o p e ć. *Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii i przez liturgię* s. 27.

²⁷ Tamże s. 23-38.

ścią dla nakazów Jego Ewangelii. Ten proces duchowego wzrostu i wszczęcia uczniów Chrystusa w życie wspólnoty Kościoła powiązany jest organicznie z przygotowaniem do sakramentów oraz otwarciem się na łaskę Bożą jaką dają te znaki wiary²⁸.

Mistagogia liturgiczna, zdaniem ks. prof. Kopia, winna się ukierunkować zarówno na rozpoznanie teologicznego i formacyjnego waloru źródeł liturgicznych, jak i rytmu całej celebracji misterium zbawienia. Jeśli bowiem, jak pisze ks. prof. Kopeć, nauczanie i formacja w samej liturgii nie chce pozostać skostniałą doktryną, musi opierać się na żywym sprawowaniu jej misterium wraz z wyznawaniem żywej wiary, uwielbieniem Boga i doświadczeniem zbawienia przez całą wspólnotę. Działania liturgiczne mogą bowiem nawet w odnowionej liturgii zostać szybko zrytualizowane, jeśli nie dojdą w nich do głosu ukryte w niej elementy objawienia, świadectwa wiary i życia miłości zebranego dla sprawowania tego misterium Kościoła²⁹.

W całym obszarze działań formacyjnych mistagogia liturgiczna ma absolutny priorytet. Jako metoda wychowawcza i formacyjna wykazuje charakter integralny, czyli wieloaspektowo oddziałuje na umysł, serce, wolę i uczucia człowieka. Angażując człowieka w tak szerokim zakresie, stanowi próbę odpowiedzi na jego duchowe potrzeby, oczekiwania i aspiracje. Klasyczna i uniwersalna postać formacji, jaka jest przez wieki praktykowana w liturgii Kościoła, winna być zawsze i konkretnie aplikowana, czyli dostosowana do określonego stanu życia. Dzięki temu człowiek ma szansę odszukania w liturgii własnego źródła i szczytu poprzez szczególne umiłowanie drogi najbardziej odpowiadającej i prowadzącej do spotkania z Bożą łaską. Udział w liturgii ma nauczyć jej uczestników czerpania z obfitości Bożej łaski dla własnego uświęcenia, ale też dla właściwego posługiwania wobec konkretnego zgromadzenia liturgicznego. Ten osobisty charakter mistagogii liturgicznej powoduje, że zdecydowanie dominuje ona nad innymi działaniami formacyjnymi opartymi tylko na przekazie werbalnym.

W przedstawianiu paradygmatu liturgicznego ks. prof. Kopeć stwierdza, że liturgika winna okazywać odwagę wobec instrumentalno-funkcjonalnej interpretacji świadectw z minionych wieków, aby wiernie zachować wartość dokonującego się w niej dzieła zbawienia, realizowanego w gronie Jego uczniów przez Zmartwychwstałego Pana. Jest ona ze swej natury czymś więcej niż pouczeniem wiernych. I choć nie wyklucza ona w misteriach

²⁸ Tamże s. 28.

²⁹ Tenże. *Paradygmat liturgiczny* s. 123.

charakteru dydaktycznego, zawartego w psalmach, hymnach, lekturach i modlitwach, to jest ona przede wszystkim rozważaniem historii zbawienia, przygotowanej przez Boga w Chrystusie i Duchu Świętym, która łączy element pochwały i uwielbienia Boga za misterium dokonującego się w niej zbawienia człowieka³⁰.

4. CECHY BADAWCZE PARADYGMATU LITURGICZNEGO

Liturgika jako samodzielna dyscyplina teologiczna posługuje się własnymi źródłami o różnym pochodzeniu i gatunku literackim, ale przeznaczonym dla sprawowania kultowego misterium Kościoła. Własne źródła, do których odwołuje się liturgika, ich odczytywanie w duchu wiary oraz wykorzystanie samego misterium jako środowiska formacji chrześcijanina określają cechy badawcze paradygmatu liturgicznego³¹. Liturgia, choć jest dziełem Bożym, kościelnym i ludzkim, podlega rozwojowi. Jej treścią jest przeżywanie nadprzyrodzonej rzeczywistości przez ludzi wiary, tworzących wspólnotę uczniów Pana. Dlatego dla ks. prof. Kopcia wiedza liturgiczna winna skupić swe zainteresowania na liturgii jako wydarzeniu stale urzeczywistniającym się w historii zbawienia i mającym centralne znaczenie w życiu i aktywności duszpasterskiej Kościoła. Osiągnięciem reformy liturgicznej było odkrycie waloru teologicznego i mistagogicznego tekstów liturgicznych oraz odwołanie się do nich, podobnie jak do sposobów samych celebracji, jako fundamentu ewangelizacji, inicjacji i kształtowania współczesnej duchowości. Mimo bowiem wprowadzenia do życia kultowego Kościoła języków narodowych i przeredagowania licznych formuł liturgia pozostaje nadal tajemniczym misterium, wymagającym specjalnej mistagogii. Tego rozpoznania domagają się jej podstawowe źródła, zaczerpnięte ze skarbca biblijnego, patrystycznego, ascetyki późnoantycznej i średniowiecznej czy twórczości poetyckiej i narracyjnej. Wymagają one przetransponowania ich form literackich i sensu teologicznego na języki narodowe oraz odczytania duchowego i kerygmatycznego waloru tych źródeł w duchu mentalności współczesnych chrześcijan. To zadanie zgłębiania tekstów liturgicznych, lektur, form euchologijnych, znaków i samych modeli celebracji przez roz-

³⁰ Tamże s. 123.

³¹ Por. T e n z e. *Liturgika dyscypliną teologiczną* s.43.

poznanie ich waloru teologicznego, mistagogicznego i duchowego stanowi główny trend badawczy liturgiki³².

Ks. prof. Kopeć jest przekonany, że proces tych operacji może być realizowany w schemacie paradygmatu liturgicznego. Wykorzystuje się tu na pierwszym etapie metodę liturgiczno-kontekstualną i lingwistyczno-komunikatywną. Zastosowanie mają tu także działania porównawcze, redukcji, egzegezy i analogii z określeniem cech i stylu źródła liturgicznego jako gatunku literackiego wraz z semantyką słów i pojęć. Dzięki tym operacjom ustalamy historiozbowczy kontekst źródła liturgicznego i jego funkcję w budowaniu poczucia bliskości Boga i człowieka. W tym opisie znaczenia tekstu liturgicznego nie może także brakować obrazu duchowego wspólnoty, do której był on zaadresowany, a także typu działania obrzędowego, w którym go zastosowano. Trzeba tu także widzieć, tzn. badać i obserwować, problem wiary i świadomości teologicznej wspólnoty, która przez określone formuły i działania symboliczne zbudowała kościelną jedność wraz z poczuciem braterstwa³³.

Na drugim etapie badawczym, obejmującym ocenę, należy – stwierdza ks. prof. Kopeć – wyrobić sobie zdrowy osąd, co w sprawowanej liturgii należy zmienić, by jej rzeczywistość mogła otworzyć człowieka na świat nadprzyrodzony, oraz w jaki sposób przeprowadzić te zmiany, by mogły być przyjęte przez ludzi jako forma zaproszenia ich do dialogu miłości z Ojcem przez Chrystusa w Duchu Świętym. Wiele form liturgii utraciło swoje znaczenie i skuteczność, dlatego nie wyrażają one współczesnej samoświadomości Kościoła, który jako wspólnota braterska realizuje nadal dzieło Pana wobec świata. Liturgia ze swej natury stawia sobie cele pastoralne, ponieważ drogą do spotkania z Bogiem jest ofiara i sakramenty, zajmujące istotne miejsce w duszpasterstwie. Na tym etapie badawczym liturgika stara się ustalić zbawczy *kairos* dla przydatności tych działań dla współczesnych ludzi. Element krytyczno-dogmatyczny w tej analizie dotyczyłby zamierzonych planów Bożych wobec Kościoła, ujęcie fundamentalno-metodologiczne miałoby za przedmiot liturgię jako świadka Objawienia Bożego zawartego w kerygmie Kościoła, wreszcie ocena teologiczno-antropologiczna wskazałaby, w jaki sposób w misteryjnym charakterze liturgii współczesny człowiek odnajduje przestrzeń, w której doświadcza nadprzyrodzonego aktu doskonalenia siebie i zbawienia wysłużonego przez Chrystusa³⁴.

³² Tamże s. 117.

³³ T e n ż e. *Paradygmat liturgiczny* s. 126.

³⁴ Tamże s. 127.

Trzeci etap badawczy, według ks. prof. Kocpia, zmierza do ustalenia aktualnych zasad i postulatów, według których ma być realizowana działalność Kościoła, której osią jest liturgia. Od początku Kościoła liturgia i wiara stanowiły w istocie jedność. Nową jakość między nimi można odnaleźć wówczas, gdy w większym stopniu niż dotychczas uwzględni się odmiennosc form myślenia i świadectwa. Teksty i symbole liturgiczne informują wprawdzie w sposób pośredni o implikacjach teologicznych, nie można ich jednak w bezpośredni sposób wprowadzić do nauki. Trzeba respektować odmiennosc świadectw zawartych w liturgii. Chodzi tu zarówno o misterium Boga, jak i cechy zrozumiałości języka stosowanego w liturgii. Na tym tle nabiera znaczenia postulat słownictwa stosowanego w tym misterium z uwzględnieniem możliwości percepcyjnych i samej mentalności współczesnego człowieka. Należy pilnie poszukać tych rozwiązań, które przy misteryjnym charakterze liturgii pozwoliłyby dotrzeć do najgłębszego wymiaru realizowanej w niej rzeczywistości działania Bożego³⁵.

ZAKOŃCZENIE

Odwołując się do skarbcza kościelnej tradycji, Sobór Watykański II podjął proces reformy liturgii i korektę tekstów kultowych, by nadać im charakter orędzia, wzywającego uczniów Chrystusa do ożywienia wiary oraz pobudzającego ich moc chrześcijańskiego ducha, która gwarantuje większą owocność uczestnictwa w sprawowaniu kapłańskiej posługi Kościoła. Teksty liturgiczne i święte obrzędy inspirują modlitwę i życie chrześcijańskie, stanowiąc jednocześnie przez przyświadczenie wiary formę obiektywnego uczestnictwa w Paschalnej Tajemnicy Chrystusa. Dzięki temu sam świadomy i pełny udział w liturgii prowadzi do syntezy wiary i życia. Powyższy cel jednak może być osiągnięty przez wydobywanie i udostępnienie wiernym i samym liturgiom całego bogactwa treściowego liturgii. Dlatego, zdaniem ks. prof. Kocpia, w realizowanej obecnie odnowie posoborowej, po edycji zreformowanych ksiąg liturgicznych, konieczne staje się otwarcie skarbcza ubogaczonej liturgii zarówno przez poprawne i pobożne sprawowanie samych obrzędów przy użyciu języka ojczystego, jak i wszechstronne ukazanie wątków treściowych, mogących pobudzać wiarę uczniów Chrystusa do świadomego przyjęcia i przeżycia misterium obecnego i działającego Pana³⁶.

³⁵ Tamże s. 127

³⁶ Tenże. *Liturgika dyscypliną teologiczną* s. 45.

BIBLIOGRAFIA

- Czerwik S.: Liturgika na tle innych dyscyplin teologicznych. „Roczniki Teologiczne” 46: 1999 z. 8 s. 85-97.
- Kopeć J.J.: Formacja liturgiczna czyli mistagogia w liturgii i przez liturgię. „Liturgia Sacra” 3-4: 1996 s. 23-38.
- Kopeć J.J.: Paradygmat liturgiczny. „Roczniki Teologiczne” 46: 1999 z. 8 s. 107-129.
- Kopeć J.J.: Liturgika dyscypliną teologiczną. W: K. Stanecki (red.). Laudate Dominum. Gniezno 2005 s.35-46 .
- Wit Z.: Życie i działalność dydaktyczno-naukowa prof. J. J. Kopcia CP. „Roczniki Teologiczne” 52:2005 z. 8 s. 13-25.

THE LITURGICAL PARADIGM
ACCORDING TO JERZY JÓZEF KOPEĆ CP

Summary

Relying on the treasury of ecclesiastical tradition, the Second Vatican Council ventured a liturgical reform and a revision of cult texts, so as to change them into an appeal that inspires the disciples of Christ to enliven their faith, to raise their Christian spirit and to guarantee their more fruitful participation in the ministerial service of the Church. Liturgical texts and sacred rites are inspiration for prayer and Christian life. They also are assent of faith through objective participation in the Paschal mystery of Christ. In this way, conscious and complete participation in the liturgy leads to the synthesis of faith and life. However, this objective can only be attained through the discovery and opening of the whole treasure of the liturgical legacy to the faithful, and through introducing it to liturgical texts. This is why Rev. Prof. Kopeć claimed that for the success of the ongoing post-Council reform and re-edition of liturgical texts it was necessary to enrich the liturgy by appropriate and devout service in native language, in order to highlight the ideas that could reinvigorate the faith of Christ's disciples to consciously accept and experience the mystery of the present and acting God.

Translated by Konrad Klimkowski

Słowa kluczowe: paradygmat, liturgia, Jerzy Józef Kopeć, mistagogia.

Key words: paradigm, Liturgy, Jerzy Józef Kopeć, mystagogia.